VIKIPEEDIA

Taajori keel

See artikkel ootab keeletoimetamist.
Kui oskad, siis palun aita artiklit keeleliselt parandada (https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Taajori_keel&action=edit). (Kuidas ja millal see märkus eemaldada?)

kuuk thaayorre keel	
Hääldus	[ku:k t̪a:jor]
Kõneldakse	Austraalias
Piirkonnad	Queensland, Lääne Cape York
Kokku kõnelejaid	350 inimest[1]
Keelesugulus	pama-njunga keeled ▪ Paman ▪ kõrgema Lääne-Pama keeled ▪ ***kuuk thaayorre* keel**[2]
Keelekoodid	
ISO 639-3	thd

Taajori keele nimetus pärineb *kuuk thaayorre* keelest, millest nimisõna ***kuuk*** tähendab keelt ning ***thaayorre*** viitab omakorda omadussõnale või endanimetusele (viidates thaayorre elanikele või kultuurile).[1] Alternatiivsed nimed on *behran, gugudayor, kuktayor, kukudayore, kuuk thaayoore, kuuk thaayorre, kuuk-yak, taior, thaayore, thayorre.* [2] Tegemist on väljasuremisohus oleva keelega.[2]

Sisukord

Murded

kuuk-yak (võib-olla *kuuk thaayorre* murre või suguluses olev keel; hiljuti välja surnud keel)[2], *kuuk thaayunth, kuuk thayem ja kuuk thanon.*[1]

Kõneldakse

Kuuk thaayorre keelt kõneldakse Queenslandis, lääne Cape Yorkis, Edwardi ja Colemani jõgede vahealadel umbes 350 thaayorrelase poolt, kellest umbes 250 kasutab keelt regulaarselt. Enamus kõnelejaist on Pormpuraawi kogukonna elanikud. 2006. aasta rahvaloenduse kohaselt kõneleb seda keelt emakeelena ainult 29 inimest[2], kuigi etniline elanikkond on eespool mainitud 350 inimest. Pormupuraawi kogukond rajati aastal 1938 anglikaani missiooni tulemusena. Seejärel nimetati kogukond Edwardi jõeks ning aastal 1967 anti halduskontroll üle Aboriginali osakonnale. Varem olid thaayorrelased rändkütid ja korilased. Tänapäeval püütakse hoida jätkuvalt sidemeid päritolumaaga. [1]

Fonoloogia

Täishäälikud

Kuuk thaayorre keel on võrreldes teiste Austraalia keeltega rikkalikum täishäälikute poolest. Nimelt *kuuk thaayorre* keeles tehakse helilist vahet kümnel erineval täishäälikul; viiel täishäälikul *(/i/, /u/, /e/, /o/, /a/)*, millest igaühel on kaks foneetilist pikkust. Esi-ja keskvokaalid *(/i/, /e/, /a/)* on ümardamata täishäälikud ning tagavokaalid *(/u/, /o/)* on ümardatud. [1]

Kaashäälikud

Kuuk thaayorre keeles on kokku 16 kaashäälikut. Kuuk thaayorre suletud silbid põhjustavad sageli kaashäälikute alamhulki isegi neljas allüksuses. Üksiksilbid on üldlevinud kõikides *thaayorre* sõnaklassides.[1]

	Huul- **häälikud (labiaalid)**	**Hammas-** **häälikud (dentaalid)**	**Tipmine (apikaalne)**	**Laminaarne plataal (kõva suulae häälik)**	**Velaar (pehme suulae häälik)**	**Kõrihäälikud**
Obstruendid (takistushäälikud)	p	t̪	t	c	k	ʔ
Ninahäälikud (nasaalid)	m	n̪	n	ɲ	ŋ	
Värihäälikud (tremulandid)			r			
Külghäälikud (lateraalid)			l			
Liughäälikud			ɻ	j	w	

Tabel 1: kaashäälikud[1]

Morfoloogia

Käänamine toimub järelliidete abil. Sellest hoolimata on *kuuk thaayorre* keel lähedasem analüütilisele keelele kui polüsünteetilisele keelele. Harva koosneb sõna rohkemast kui neljast morfeemist. Seetõttu on näiteks sõna *nhaathnhanrrnhanunt* erandjuhuks, sisaldades kuut morfeemi. *Kuuk thaayorre* on peamiselt sõltuvust märkiv keel, kus grammatilised suhted on märgitud käändeargumentidega. *Kuuk thaayorre* keele käändesüsteemis eristuvad sihitu tegija, sihilise tegija ning sihilise objekti käändeline funktsioon. Sõnade järjekord tegusõnafraasis on kindel.[1]

Sõnaklassid

Kuuk thaayorre sõnavaraüksused jagunevad nelja suurde sõnade klassi: nimisõnad, tegusõnad, määrsõnad ja idiofonid. Tegemist on avatud klassidega, mis tähendab, et on võimalik moodustada uusi nimisõnu, tegusõnu, määrsõnu või idiofone; kuigi idiofonidel on üks või rohkemgi suletud alamklassi. Süntaktiliste ja muutumismallide põhjal otsustatakse sõnaklassi kuuluvus.[1]

Nimisõnad

Kuuk thaayorre keeles on nimisõnafraasi elementide järjekord kindel, kuigi pradigmaatilne ja stiiline mõju võib seda muuta. Järjekord on:

```
üldine – konkreetne – omadussõna – omastav asesõna- hulgasõna näitav omadussõna
```

Komponentide järjekord on paindlik. Nimelt võib neid fraasist ära jätta ning hulgasõnad kui ka näitavad omadussõnad võivad esineda nimisõnafraasis erinevas järjekorras.[1]

Tegusõnad

Nad määravad ajavormi, sihilisuse, meeleolu, argumendi struktuuri ning sealhulgas ka argumendi pöördetunnuse. Tegusõna paiknemine osalauses pole oluline, kuna tegusõna esineb tihti asesõnaliste järelliidetega. Morfoloogiliselt jagunevad tegusõnad kolme alamklassi või „pöördevormi“. Esimene neist, mis koosneb peamiselt sihilistest tegusõnadest, on suurim. Järelliide *-r* nendes pöördevormides osutab mitte minevikulisele vormile. Teise alamklassi moodustavad sihitud tegusõnad, kus järelliide *-r* osutab hoopis täisminevikule. Kolmanda alamklassi moodustavad ebareeglipäraste tegusõnade vormid, millest osadel ei ole ühiseid pöördelõppe.[1]

	1. pöördevorm	**2. pöördevorm**	**Ebareeglipärane**
	mungk ‘sööma’	**Thong** ‘saabuma’	**ya-** ‘minema’
Mitte minevik	**mungkr**	**thongk**	**yan**
Täisminevik	**mungkarr**	**thongkr**	**yat**

Tabel 2[1]

Asesõnad

Isikulised asesõnad jagunevad muutetunnustega ja muutetunnusteta asesõnadeks. Muutetunnustega asesõnad jagunevad omakorda põhiasesõnadeks ning omastavateks asesõnadeks. Isikulised asesõnad jagunevad omakorda kolme rühma: enesekohased asesõnad, empaatilised asesõnad ning kaasavad asesõnad.[1]

Idiofonid

Idiofonid pööravad tähelepanu kuuldamatutele, kuid väljendusrikastele osadele. Nad annavad teavet (heli või muud meeldejäävat iseloomuomadust) sündmusest. Idiofonidel pole osalausetes süntaktilisi suhteid teiste elementidega. Lisaks on neil tüve- või morfeemikordus. Nad ei osale morfoloogilistes protsessides, käänamises kui ka tuletusliidetes.[1]

Kirjaviis

Tänapäeval on Pormpuraawis kasutusel mitu erinevat kirjaviisi. Nende kasutamine on juhuslik. On tõenäoline, et standardiseeritud *thaayorre* õigekiri kerkib esile kogukonnas käimas olevast keelehoide projektist. Esimese ortograafia autoriks on Adam Hall, eeldatavalt kõneleja-lingvisti Tom Footi koostöö abil. Ortograafiat on kasutatud aabitsates ja teistes kirjanduslikes materjalides, mis on mõeldud Pormpuraawi riigikoolidele. Omavaheline suhtlus on valdavalt siiki suuline, mistõttu on kirjalikud tekstid enamasti vaid ametlikuks kasutusalaks.[1]

Keelenäide:

raak-un yan warrath-n, yak pil-wacirr! *Jaluta läbi muru, aga ole ettevaatlik madudega!*[1]

Huvitavat

Kuuk thaayorre keele kõnelejad ei kasuta ruumi määratlemiseks sõnu „paremale“, „vasakule“, „edasi“ ning „tagasi“, vaid selle asemel põhiilmakaari „põhi“, „lõuna“, „ida“ ja „lääs“. Nõnda räägitakse kõigest, näiteks *Sinu kagupoolsel jalal on sipelgas* või *Liiguta tassi natuke rohkem põhja-loode suunas*. Sellise keele kõnelemiseks peab alati oskama orienteeruda, sest muidu pole võimalik rääkida korrektselt. Tavaliseks tervituseks *kuuk thaayorre* keeles on *Kuhu sa lähed?*, millele peaks vastama umbes järgmiselt: *Lõuna-kagu suunas, vahemaale.* Mistõttu võib vestlus piirduda ainult tervitusega, kui ei teata, millises suunas seistakse.[3]

Viited

1. Gaby, Alice Rose 2006: *A Grammar of Kuuk Thaayorre*.The University of Melbourne: Department of Linguistics and Applied Linguistics.
2. "*Thayore*" (http://www.ethnologue.com/language/thd). 2013. Ehtnologue. Vaadatud 28.10.2013. Inglise.
3. Lera Boroditsky. "*How does our language change the way we think*" (http://edge.org/conversation/how-does-our-language-shape-the-way-we-think). 2009. Edge Foundation. Vaadatud 28.10.2013. Inglise.